

Dicționar istoric

MONETA ÎN EVUL MEDIU ROMÂNESC (Partea I-a)

În economia de schimb, moneda îndeplinește o dublă funcție: instrument de schimb și etalon, adică măsură a valorii. Înainte de a deveni instrument de schimb, moneda a fost o marfă cu caractere *sui generis*: valoare mare într-un volum mic, perisabilitate redusă, divizibilitate, utilitate generală. În ecuația schimbului direct, ea exprima — ca orice marfă — o anumită cantitate de muncă socialmente necesară spre a fi produsă, deci avea o valoare intrinsecă. Intercalându-se în ecuația marfă-marfă (troc) ca un al treilea termen (marfă-monetă-marfă), această marfă factor comun a devenit instrument de schimb, a intermediat orice schimb economic. Moneta metalică, din argint ori aur, și-a afirmat treptat o nouă funcție, superioară: aceea de măsură a valorilor. În această calitate, ea a putut chiar să se imaterializeze, devenind o formulă matematică (greutate + titlu + valoare) ideală, etalon, a cărui prezență materială în procesul schimbului nu mai era necesară. Astfel s-au conturat cele două caractere fundamentale ale monetei: instrument de schimb și unitate metrologică, de calcul.

Spre a înțelege regimul monetar al orînduirii feudale, este necesară o succintă prezentare a sistemului bănesc instituit de Carol cel Mare, deoarece, prin sfărîmarea acestui sistem, s-a ajuns la mixtura valutară a evului mediu. Sistemul monetar carolingian avea următoarele caractere: era monometalist, monopolist, nominalist și teritorial. În consecință: speciile monetare erau toate de argint, printre cele mai frecvente figurînd *dinarul* și subdiviziunea lui, *obolul*; dreptul de a bate monete constituia prerogativa exclusivă a suveranului, un drept regalian care nu putea fi delegat, ci trebuia exercitat în regie directă; valoarea înscrisă pe monetă — valoarea nominală — corespundea valorii comerciale, nu exista deci un decalaj între ele (principiul nominalist); circulația monetelor astfel emise era obligatorie și exclusivă pe teritoriul asupra căruia se întindea autoritatea politică a emitentului (principiul teritorialității). Pentru vastul imperiu carolingian, moneda îndeplinea o misiune importantă, reglementînd și stimulînd procesele vieții economice.

Prin sfărîmarea organismului politic al lui Carol cel Mare, sistemul lui monetar urmează destinul sistemului politic și economic. Argintul își pierde hegemonia legală; detronarea lui este efectul a doi factori: unul de natură

economică, raritatea metalului, care determină eroziunea monetelor, subțiere lor, reducându-le valoarea întrinsecă sub cea nominală; al doilea factor est de natură politică, tendința spre cîștiguri nelimitate ale noilor emitenți, prin cipii locali, biserica, orașele. Pentru a se face față cerințelor pieții și insa țiabilității autorităților feudale, este monetizat și aurul; noul sistem, bime talist, va ridica problema reglării cursului, pe care orînduirea feudală nu va putea rezolva. Monopolul regalian al baterii monetei se fracționează; treptat pînă la desființare, fiecare comunitate politică sau administrativă pu tînd bate monetă fără o licență și control efectiv din partea suzeranulu feudal. Reducîndu-și valoarea reală sub cea nominală, monetele sînt impus forțat de emitenți pe teritoriul jurisdicției lor, deci o aplicare arbitrară i principiului nominalist. În sfîrșit, aceste monete degradate nu vor putea cir cula decît pe teritoriul autorității emittente, deci nu vor putea servi ca in strument în schimbul internațional.

Haosul provocat de destrămarea sistemului monetar carolingian a fos totuși, în parte, jumat de presiunea nevoilor economice. Spre a face posibi schimbul internațional, s-a impus crearea unor monete cu o valoare reali corespunzătoare celei nominale: astfel, au apărut și cîștigat piața interna țională *ducații* și *florinii* italieni, ca monete de aur, și *groșii*, ca monete d argint. Valoarea acestor monete era determinată, în primul rînd, de greutate: și titlul lor, iar, în al doilea rînd, de importanța comerțului care le vehicula în speță comerțul cetăților italiene (Veneția, Genua, Florența). Să menționăm că atît ducatii (florinii), cît și groșii pătrund în toate țările europene, in clusiv Imperiul otoman, deoarece principiul teritorialității nu le obstacul: circulația, ei fiind acceptați ca orice marfă de preț, grație valorii reale ridi cate. Pentru a completa schița regimului monetar feudal, trebuie adăogat că imitația monetelor de largă circulație constituia o practică uzitată de toți suveranii vremii, de aceea falsurile erau în floare. Totuși, legea cererii și a ofertei opera pe piața liberă o selecție justă.

Țările române au cunoscut toate neajunsurile regimului monetar feudal. În dubla lor situație, de țări aparținînd comunității europene — cu o viață economică apreciabilă — și de țări vasale Porții ele au fost deschise, un timp, atît comerțului european cît și, mai ales, celui otoman, ale cărui monete au fost uneori impuse la cursuri nereale (principiul pseudo-nominalist). În aceeași situație de țări dependente, ele s-au văzut lipsite de prerogativa creării legale a unui sistem monetar propriu (dreptul de monopol). Ca o consecință a acestei poziții ambigue, pe piața comercială a spațiului românesc vom găsi monete străine (excepție la principiul teritorialității) chiar de la constituirea celor două state; astfel, circulau: moneta emisă de banii Sloveniei și Croației (în 1272), prin imitația dinarilor apuseni — „denarii banales” sau simplu „banales” sau *bani*; apoi, *perpera* bizantină, precum și ducatii (florinii) italieni. În perioada independenței și după aceea, în mod sporadic, voievozii români au bătut — prin imitație, — monete în bănării (haraghii) proprii, ceea ce nu atestă existența unui sistem monetar legal, deoarece monetele lor circulau paralel cu cele străine. Primele monete bătute în Țara Românească

latează din timpul lui Vladislav I Basarab (1364—1377), iar în Moldova, de pe vremea lui Petru I Mușat (1374—1392). Transilvania, ca principat autonom, a avut primele monete cu stema proprie sub domnia lui Ioan I Zapolya (1538—1540) și a continuat să bată — pînă la pierderea autonomiei — în monetăriile de la Sibiu, Satu Mare (Baia Mare), Brașov și Sighișoara.

Monetele emise de domnii români au fost :

1. În Țara Românească, trei specii — de argint, de bilon și de bronz, anume : *ducatul*, *dinarul* și *banul*. Baterea monetelor muntene a continuat, cu oarecare regularitate, timp de un secol ; încercări sporadice s-au mai făcut și după aceea (Mihnea III : 1658—1659 ; Const. Brîncoveanu : 1688—1714).

2. În Moldova, s-au bătut *groși* de argint, bilon și bronz ; *taleri*, *dinari* și *orți* de argint ; *accele* (aspri), de bronz (sub Ioan Vodă cel Viteaz — 1572—1574) ; *șalți* de bilon și bronz (sub Istratie Dabija vodă : 1661—1665) și *ducați* de aur (sub Ion Despot : 1561—1563). Emisiunile moldovene au continuat pînă în timpul domniei lui Duca Vodă (1665—1667).

3. În Transilvania s-au bătut : *ducați* de aur și *taleri* de argint (cu multipli și submultipli), precum și *groși* sau *dutce*, *groși „lați“*, *dinari creițari*, *ilingi*, *guldeni*. În afara acestor perioade, administrația rusească din timpul ocupației Moldovei și Țării Românești (1771—1774) a bătut, în monetăria de la Sadagura, două monete de bronz pentru satisfacerea nevoilor interne ale principatelor : *copeici* și *denghi*, care au avut o circulație redusă. Din motivele arătate, țările române nu și-au putut organiza un sistem monetar egal, de aceea au trebuit să accepte pe teritoriul lor monete străine, aduse de fluxul comercial sau de armatele de ocupație. Circulația monetară internă în ajunul introducerii sistemului monetar național (14/26 aprilie 1867), cunoștea peste 80 specii de toate proveniențele (turcești, austriace, rusești, olandeze, italiene, ungare etc.).

Enumerăm aici, după Gh. Zane, monetele care au circulat în prima jumătate a sec. XIX : *galbeni* — turcești noi (stambuli), austriaci, olandezi, venețieni, portughezi (icosari), — irlilici (dubli, vechi, noi), poliirlilici vechi și noi, sferturi de irlilici, rubiele, mahmudele (tari și moi), funduclii, misiri, chilîci, dodecari, diriclii, lire, nesfiele, parale noi, beșlici (jumătăți), terlici (și jumătăți), peperlici (și jum), firfirici, ruble, galbeni de platină, ruble (carboave) de 1 1/4, 1 3/4, 1/2, copeici de 30, 25, 20, 15, 10, 4 și 1, duploni, zverani, taleri convenționali florini, zwanțigi (jum. și sfert), firfirici și irlilici de argint (jum. și sfert), sorocoveți austriaci, oreițari (de mai multe mărimi), zgripsori, techini, cremnițeri, tuluși, pitaci, groșițe, spețieși (taleri), conțaleri, zloți, laubtaleri, lei noi, mariași, tslugi, luidori, parale, colonați (jum. și sfert), friederici, altîni (jum. și sfert). La aceste specii, Mihai Romașanu, adaogă încă opt, care au circulat între 1832 și 1867 ; ecsildarii, barbuții, carbunții, hainarlîii, iuzbucii, ranzii, triarii și hairielele.

Această multitudine de monete a provocat fenomene dăunătoare procesului economic al Principatelor. Diferențele de curs între speciile de aur și de argint, pe de o parte, între cele de aur sau de argint de diferite pro-

veniențe, pe de alta, au favorizat agiotajul în paguba marelui masă a producătorilor, ceea ce a necesitat, cu deosebire la începutul sec. XIX, dese intervenții ale puterii suzerane (5 febr. 1809, *Hurm.* seria nouă, II, p. 511; 6 mai 1814, *ibid.*, p. 176) sau puterii ocupante (19 sept. 1810, *Hurm.* XIX, 2, p. 673) pentru reglarea oficială a cursului. Practic, această situație a dus la o ierarhizare spontană a monetelor după criteriul valorii intrinsece și al frecvenței de circulație, așa încât unele au căpătat curs dominant și funcție metrologică. Obișnuit, devenea dominantă cea mai valoroasă monedă de aur și corespondenta ei de argint; ambele monede constituiau un sistem monetar comercial, pe care Vistieria îl ratifica tacit, recunoscând monetei respective putere eliberatoare la plata dărilor și taxelor vamale. În același timp, monedele dominante puteau îndeplini și funcția de etalon, unitate de calcul. Privită din punctul de vedere al acestor două funcțiuni, istoria monetară a Principatelor a înregistrat următoarele sisteme comerciale: în sec. XIV, rubla sau marca (de argint) și ducatul — monede dominante; în sec. XV, zlotul — dominant, groșul — unitate monetară (Moldova); asprul — dominant, ducatul — unitate oficială (Țara Românească); în secolul XVI, aceeași situație ca în secolul precedent; spre sfârșitul acestui secol apare talerul de argint cu poziție dominantă; în secolul XVII, zlotul — moneda dominantă de aur; talerul și leul (sau leul-taler) — moneda dominantă de argint, ughiul și galbenul — monedă de aur în concurență cu zlotul; în sec. XVIII, leul — monedă dominantă de calcul, talerul — în concurență; în sec. XIX, ducatul austro-olandez — monedă dominantă de aur, sorocovașul — monedă dominantă de argint. Prin legea din 14/26 aprilie 1867, România își creează un sistem monetar național pe baza leului, punând astfel capăt regimului monetar feudal.

BIBLIOGRAFIE

Oct. Iliescu, *Moneda în România*, Buc., 1970; Costin C. Kirișescu *Geneza monetei*, Buc., 1945; idem, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. I—III Buc., 1964—1971; Const. Moisil, *Monetăria Țării Românești în timpul dinastiei Basarabilor*, Cluj, 1924; P. P. Panaiteșcu ș.a., *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, Buc., 1957, *Mihail Gr. Romașcanu, Considerațiuni generale asupra originii monetei*, Buc., 1932; idem, *Contribuțiuni la istoria monetară a Principatelor*, Buc., 1932; Lazăr Șăineanu, *Influența orientală asupra limbei și culturii române* I, II (1—2), Buc., 1900; idem, *Elemente turcești în limba română*, Buc., 1885; G. Zane *Probleme monetare din trecutul economiei naționale*, Iași, 1927; idem, *Sisteme monetare și monede principale în veacurile trecute*, Iași, 1928; idem, *Economia de schimb în Principatele Române*, Buc., 1930; Ant. Bartal, *Glossarium...*; Du Cange, *Glossarium...*; *Enciclopedia italiana*, vol. XVIII, Roma, 1949; *Der Grosse Brockhaus*, vol. XIII, Leipzig, 1932 *Grand Larousse encyclopédique*, vol. 7, Paris, 1963; H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Buc., 1906.

*

acceă (tc. akča, albicios). Mică monedă turcească bătută din argint (1/2 sau 1/3 drahmă); valoare, 1/3 dintr-o para sau un aspru; unitate monetară a Imperiului otoman. A fost o imitație a vechii monede bi

zantine, asprul (ngr. aspros, alb). A circulat pe tot cuprinsul Imperiului otoman și în ținuturile rusești; în țările române, este întâlnită pînă la jumătatea sec. XVII (*Dict. limbii române*, I, p. 472). Documentele moldovene menționează și o accea de bronz, emisă de Ioan Vodă cel Viteaz, în anul 1573, avînd greutatea de 6,52 g și valoarea probabilă a unui aspru turcesc.

Bibl : sub moneta

altîn (tc. altîn, aur, moneta de aur). A constituit, împreună cu accea și mangirul (mangărul, asprul), sistemul monetar național turcesc. În țările române, altînul a circulat (sec. XIX) în piese întregi, de jumătate și de sfert. Valoarea unui altîn a fost de 20 piaștri (lei). Dispare de pe piața internă odată cu introducerea sistemului monetar național (14/26 apr. 1867).

Bibl. : sub moneta.

altmişlic. Moneta turcescă, menționată în documentele românești din prima jumătate a sec. XIX (14 febr. 1824, *Hurm.*, X, p. 266). Pe piața internă românească, a cotat 60 parale (1 1/2 lei taleri). A fost scos din circulația internă în 14/26 apr. 1867.

ban. Termen generic desemnînd, la origine, monetele bătute din argint de banii Croației (1272), Sloveniei (*denarii banales* sau, simplu, *banales*), cu circulație în Ungaria, Transilvania și, foarte probabil, în Țara Românească; mai tîrziu, denumirea dată oricărui fel de moneta (G. Zane, *Economia de schimb...*, p. 120). În Țara Românească, Vladislav I Basarab (1364—1377) a bătut cea mai veche moneta românească, banul muntean, la 1365, în monetăria proprie (haraghie); timp de aproape un veac, voievozii următori au continuat să fabrice bani, de argint, bilon sau bronz, care au circulat pe piața internă și externă pînă în sec. XVIII. Greutatea banilor munteni a variat între 0,20—0,45 g (media = 0,35 g), iar valoarea relativă a fluctuat sub acțiunea legii cererii și a ofertei. Redăm cîteva din echivalentele cele mai statornice: în Transilvania, un ban egala valoric un obol sau 1/2 dinar; dincoace de Carpați, documentele din sec. XVII și XVIII arată următoarele echivalențe: 1/10 dintr-o costandă, 1/112 și 1/133 dintr-un taler, 1/120 și 1/133 dintr-un leu, 1/200 dintr-un ughi, 1/330 dintr-un galben, 1/110, 1/90, și 1/80 dintr-un zlot; a fost ușor inferior asprului (10 bani = 6 aspri).

Ca moneta divizionară, banul a îndeplinit funcția de instrument de plată în tranzacțiile comerciale mărunte, în achitarea taxelor vamale sau unor dări; dată fiind largă sa circulație, a servit și ca moneta de calcul, funcție pe care și-a păstrat-o apoi chiar după dispariția

efectivă de pe piața comercială (1595, *Hurm.*, III, 2, p. 406 ; 28 apr. 1600, *ibid.*, IV, 1, p. 43).
Bibl. : sub moneta.

batcă, babă (pol. babka, ban). Denumire dată unei vechi monete poloneze de aramă. O găsim menționată în documentele interne din Transilvania (mg. batká, babka), unde circulă ca moneta divizionară, echivalentă unui obol, unui sfert de creițar, sau jumătăți de dinar, în tot sec. XVIII.

beșlic (tc. beş, cinci). Moneta turcească valorînd 5 piaștri. În țările române a pătruns odată cu invazia monetelor turcești de la începutul sec. XIX, sub forma de beșlici întregi și jumătăți (poli) (14 febr. 1824, *Hurm.*, X, p. 266). Dispare din circulația internă în 14/26 apr. 1867).

caragros (tc. Kara guruş). Una dintre cele trei monete etalon ale Imperiului otoman. Pe piața internă a țărilor române apare în sec. XVIII și se menține pînă după mijlocul sec. XIX. În 1709, valoarea cea mai mult decît un leu (3000 caragroși = 3500 lei) ; în 1719, un firman îi stabilește cursul la 181 aspri, iar în 1812, sînt semnalate două variații de caragroși, una valorînd 2,25 lei, cealaltă 3,15 lei. În afară de caragroșii turcești, a circulat pe piața românească și o specie de origine germană, denumită caragros nemțesc. Iese din circulația internă în 14/26 apr. 1867.

colonat. Moneta de origine spaniolă, a circulat intens în Imperiul otoman. Bătut din argint, colonatul s-a mai numit ca toate monetele din acest metal — taler spaniol. Denumirea de colonat se datorește coloanelor imprimate pe una dintre fețe. În țările române, este semnalat cu deosebire în sec. XIX, cînd circulă sub formă de piese întregi, jumătăți și sferturi. Colonatul a reprezentat valoarea a „5 lei, 43 bani de ai noștri“ (14 febr. 1826, *Hurm.* X, p. 339). A avut o circulație redusă pînă la introducerea sistemului monetar național.

copeică (rus. Kopejka). Moneta de aramă, emisă în Rusia după 1725, cînd s-a monetizat rubla ; reprezintă 1/100 dintr-o rublă de argint. Pe piața internă românească, documentele o înregistrează în sec. XVIII și XIX. Între 1771 și 1774, administrația rusească din țările române a bătut, în monetăria de la Sadagura, o serie de copeici din bronz, cu pondere variată, pentru uzul țărilor ocupate. Aceste copeici, valorînd mai puțin de o para, au avut o circulație redusă. Interesant, în legătură cu această emisiune, este faptul că piesele respective, destinate ambelor principate, aveau imprimate pe o față stemele alăturate ale Țării Românești și Moldovei ; ele constituie, astfel, prima încercare de a se crea un sistem bănesc unitar al țărilor române.

Copeica a servit în tranzacțiile mărunte și a dispărut odată cu introducerea sistemului monetar național (14/26 apr. 1867).

costandă, constandinat (probabil din ngr. Konstantinato). A indicat o veche monedă bizantină de argint, purtând efigia lui Constantin cel Mare sau a altui împărat bizantin; după D. Cantemir, ar fi fost emisă de împăratul Constans. În țările române este semnalată încă de la sfârșitul sec. XVI (1596 — apud O. Iliescu, p. 50), iar prin sec. XVII și XVIII, sub forma unei piese de argint poloneze, a avut o circulație intensă. Valoarea constandei a variat: 3 groși, 10 (și 13) bani sau un potronic (Mold.), 6 (și 14) aspri, 1/13 dintr-un taler, 1/5 dintr-un ducat (în 1642) (v. *Dicționarul Limbii Române*, vol. I, 1, II, fasc. X). A servit ca instrument de plată în tranzacțiile curente: chirie pentru transport, vânzări, datorii etc.

creițar, crucer (germ. Kreuzer, cruce). Monedă divizionară, și-a luat numele de la crucea imprimată pe una dintre fețe. Cea mai veche specie de creițar a fost bătută în Tirol la 1270; din 1551, creițarul a fost inclus în sistemul monetar al Imperiului german. În sec. XVIII, s-au bătut și creițari de aramă. Creițarul de argint cântărea 0,37 g și valoarea 1/60 dintr-un galben sau 1/90 dintr-un taler imperial. Documentele românești îl menționează ca instrument de plată în tranzacțiile mărunte, în sec. XVIII și XIX, cu deosebire în Transilvania. Pe piața românească, au circulat specii de argint de diverse mărimi, de 3, 5, 10 și 20 creițari (zwanziger, zwantigi, sfanțici), precum și specii de aramă de 1, 1/2 și 1/4 creițari. Valoarea creițarului era, în Transilvania, de 2 fenigi ungurești sau 1/2 polturac, iar în Țara Românească, pe la 1826, de 4 parale. Dispare din circulația internă în 14/26 apr. 1867.

dinar, denar (lat. deni, câte zece). A indicat la romani o monedă de argint în valoare de 10 ași; preluat de Bizanț (dinarion) și de arabi (dinar), a desemnat diverse monete de argint și aramă sau moneta în general. Dinarul, cu denumiri derivate din etimonul latin și de proveniențe diverse (denaro, denier, penny, phennig), a fost una dintre monetele larg răspândite în țările europene. În spațiul românesc, dinarul este menționat încă din sec. XIII: Transilvania și Țara Românească au cunoscut un „dinar banal”, emisiune a banilor Sloveniei (1255—1325), un dinar de proveniență vieneză (1264—1338) și altul unguresc (1323—1382). Toate aceste specii erau bătute din argint și aveau o greutate medie de 0,75 g. Din sec. XIV până în sec. XVIII, a circulat în țările române (cu deosebire în Țara Românească și Transilvania) un dinar muntean, monedă de argint, bătută în monetăria („haraghia”) proprie a Basarabilor: primul dinar muntean, emis de Vladislav I. Basarab (Vlaicu, 1364 — c. 1377) în anul 1365, avea

greutatea medie de 0,70 g și valoarea un dinar unguuresc sau 2 bani a 0,35 g ; un alt dinar, emis de Radu I (1377—1383), avea greutatea medie de 0,63 g. În Transilvania, au mai circulat : un dinar de argint (0,58 g), emis în perioada 1538—1753, cu o valoare de 1/10 dintr-o dutcă sau 1,30 bani, și un al doilea (0,50 g), emis între 1753 și 1780 ; în această din urmă perioadă, s-a emis și un dinar de aramă. Dinarul a servit ca monedă divizionară în tranzacțiile mărunte de pe piața internă.

dodecar (ngr. dodeka, doisprezece). Monedă de aur turcească, valorînd 12 piaștri. Pătrunde pe piața românească în sec. XIX (prima jumătate) și dispăre după introducerea sistemului monetar național.

;

ALEXANDRU CONSTANTINESCU